

From the legacy of Stjepan Babić

How the unpublished Croatian orthography manual from 1952
became a component of the Novi Sad orthography manual from 1960

In the paper the sociolinguistic environment is presented in which the Orthography Manual of the Croatian Literary Language was created, what it contained, why the Council of Education did not approve its printing in 1954 but instead referred the Croatian Philological Society, where the orthography had been developed, to an orthographic agreement with the Serbian side, and how it eventually became a Croatian component of the Novi Sad orthography manual. Part of the material was used to analyze phonological and morphological differences in the proclaimed unified Novi Sad orthography, in which the Croatian and Serbian parts were supposed to differ only in scripts (Cyrillic and Latin), but the differences, as shown, occurred among entire categories-declension, conjugation, gender, and accentuation. The accentuation system described and applied in the orthography differed from the Croatian usage and prescribed norm. Even along with the creation of the Orthographic Dictionary, several articles were published in Jezik about the Neo-Stokavian Karadžić-Daničić accentuation canon and the deviations from it in the Croatian (and Serbian) language. Stjepan Ivšić, Dalibor Brozović Bratoljub Klaić, and the editor-in-chief of Jezik Ljudevit Jonke wrote about this.

Keywords: Stjepan Babić, Ljudevit Jonke, Bratoljub Klaić, Stjepan Ivšić, history of the Croatian orthography, Jezik=Language–journal for the culture of the Croatian literary language, standard language, Orthography Manual of the Croatian Literary Language (1954), Novi Sad Orthography Manual (1960), Croatian accentuation system, Serbian accentuation system, differences between the Croatian and Serbian literary/standard language

HRVATSKI EGZONIMI – NA PUTU PREMA E-LEKSIKOGRAFIJI

Vlatka Štimac Ljubas

Izvori ili o geografskome motrištu na egzonime

lanak¹ je nastao na zamisli što ju je potaknuo profesor Stjepan Babić kako hrvatskomu jeziku treba Rječnik hrvatskih egzonima (RHE) te kako bi takav rječnik morao biti tipično jezičnoleksikografsko izdanje. Budući da bi nastanak rječnika metodologijom izrade pratio suvremeno doba e-leksikografije, ponajprije bi njegovo izdanje bilo prilagođeno *mrežnomu prikazu*, a dijelom za nj i osmišljeno. Opsežnijih popisa, a ni opisa egzonima, ponajmanje jezičnih, zapravo nije bilo do dviju knjiga Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“: Hrvatski

¹ Kraća je inačica ovoga rada izložena u Oriovcu 29. rujna 2023. na Međunarodnom znanstvenom skupu Dani Stjepana Babića.

egzonimi I, Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika (2016.) i Hrvatski egzonimi II, Popis suvremenih i povijesnih egzonima (2018.). Leksikografski su to priručnici nastali u suradnji s Institutom za hrvatski jezik i jezikoslovlje, odnosno u suradnji jezikoslovaca i geografa, namijenjeni stručnjacima različitih područja. Osnovno je polazište tih dviju zavodskih knjiga geografsko (egzonimi se popisuju prema tipu i podtipu zemljopisnog objekta i lokaciji na kojoj se on nalazi). Dotad su strani toponimi i egzonimi, u vezi s prilagodbom pisanja stranih toponima, ponajviše bili dijelom pravopisnih opisa i propisa, te u vrlo malome opsegu – predmetom jezičnoleksikografskih opisa u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika. U enciklopedijama, leksikonima i atlasima egzonimi su i strana geografska imena također zastupljeni, ovisno o tipu leksikografskoga izdanja, no svuda postoje nedosljednosti i nedorečenosti. Kako je svako proučavanje egzonima interdisciplinarno, smatra se da bi sustavan popis hrvatskih egzonima u jezičnorječničkome obliku, osim nastavnica, profesorima, učenicima i studentima, bio iznimno koristan stručnjacima mnogih područja: lektorima, prevoditeljima, novinarima te administrativnim uredima (ministarstvima); služio bi ponajviše jezikoslovcima, fonetičarima i akcentolozima pri daljnjem usustavljanju pojedinih normativnih pitanja. Iznimno je potreban leksikografima različitih struka (kartografima, geografima, povjesničarima, arheolozima), napose pri daljnjim ažuriranjima mrežnih izdanja. Premda, prema Josipu Faričiću, geografi mogu proučavati toponime s različitih i povezanih aspekata (historijskogeografskoga, regionalnogeografskoga, kulturnogeografskoga, demogeografskoga i kartografskoga) – oni se bitno razlikuju od jezikoslovnih (Faričić, 2011.). Jezikoslovac Marko Kovačić objavio je 2019. svoju studiju: Prilagodba stranih toponima u hrvatskom jeziku, u kojoj se egzonimi analiziraju s jezikoslovnih polazišta gdje su na putu njihove prilagodbe važne ponajviše grafemska, fonološka i etimološka razina. Egzonimi se pojavljuju naglo i traže hitna rješenja, a vrlo često dolaze iz udaljenih jezika s kojima hrvatski najčešće nema dodira. Kovačić također polazi od konkretna jezičnoga podatka, zapravo (pogrješne) jezične činjenice koju pronalazi u hrvatskome javnom prostoru (mediji, oglasu turističkih agencija) te pokazuje da pri standardizaciji egzonima treba izbjegavati utjecaje jezika posrednika, posebice onih velikih: primjer su ukrajinska imena pohrvaćena preko ruskoga jezika, a pri pohrvaćivanju stranih toponima misli se dakako i na posredništvo engleskog jezika. Uzimajući u obzir sve navedeno, hrvatski jezik ipak i još uvijek nema jezičnoga rječnika svojih egzonima.

Ima li u dosadašnjim motrištima jezičnoga?

Za strane zemljopisne objekte u načelu upotrebljavamo strano, izvorno ime (1), hrvatskomu jeziku prilagođeno ime (2) ili hrvatsko ime za određeni objekt – egzonim (3). U užem su smislu egzonimi udomaćena (hrvatska) imena stranih geografskih objekata (država, gradova, pokrajina; planina i oceana; rijeka, mora i jezera) koja se razlikuju od izvornih imena – endonima: Alpe umjesto *Alpen*, Bavarska umjesto

Bayern, Rim umjesto *Roma*; rijeka *Rhein* je Rajna, *Wien* je u hrvatskome Beč, češku prijestolnicu nazivamo Pragom, državu *Danmark* Danskom. Hrvatski su egzoniimi i Austrija za njemački *Österreich*, Napulj za talijanski *Napoli*, Španjolska za španjolski *España*. Dio su jezičnoga identiteta zajednice koja ih je stvorila te upućuju na dugotrajne kulturne, povijesne, političke i druge veze zajednice jezika primatelja s drugim jezičnim zajednicama (primjeri su u hrvatskome nazivi gradova Beč, Budimpešta, Prag i Rim). Strani se nazivi udomaće ako izraženijih veza i nema (Aljaska, Teksas); mogu biti preuzeti posredovanjem drugih jezika (npr. Kijev i Lavov, preko ruskoga, za *Kijiv* i *Ljviv*) ili ostatak tradicijskih i starijih transliteracija (npr. Kina umjesto pinyin *Zhongguo*, Peking umjesto *Beijing*).

Egzonim nastaje prilagodбом stranoga toponima u izgovoru i pisanju (Pariz za francuski *Paris*, Varšava za poljski *Warszawa*), prijevodom (Obala Bjelokosti za francuski *Côte d'Ivoire*), a može se potpuno razlikovati od endonima (Njemačka za *Deutschland*). Neki se egzoniimi još uvijek rabe u pojedinim strukama (u historiografiji Carigrad za Istanbul, Mletačka Republika za Veneciju), a neki zastarijevaju (Jakin za Anconu, Kitaj za Kinu, Mleci za Veneciju, Požun za Bratislavu).

Preporuke za uporabu i pisanje egzoniima, slijedeći međunarodne dogovore, donose Skupina stručnjaka za zemljopisna imena pri Ujedinjenim narodima (engl. United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) te njezina Radna skupina za egzoniime (engl. Working Group on Exonyms, WGE, utemeljena 2002.). Hrvatska je vlada 2019. osnovala Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena. U širem smislu, egzoniimima se nazivaju i prilagođena, udomaćena imena naroda i jezika te osobna imena (antroponimi) različita od izvornoga imena.² Stoga je, u slučaju izrade jezičnoleksikografskih popisa i opisa, egzoniime nužno promatrati u oba smisla.

Kroz uglavnom geografske vizije egzoniima, jezikoslovna se motrišta odnose na pravopisna pravila prema kojima se strana geografska imena prilagođavaju hrvatskomu, dok se egzoniimi u pravopisima počesto tim imenom i ne nazivaju, nego se spominju kao „hrvatske inačice geografskih imena“. Pravopisi najčešće, svaki na svoj način, donose „načine pisanja riječi iz drugih jezika“ (pa su onda tu i strana geografska imena): imena država pišu se uvriježenim hrvatskim geografskim imenima (Njemačka, a ne *Deutschland*; Rusija, a ne *Россия*), imena gradova pišu se izvorno ako se izvorno bilježe na latinici (*Marseille*, *Bordeaux*), transliterirano ako se izvorno bilježe na nekom od alfabetskih pisama (*Smederevo*, *Skopje*) i transkribirano ako se izvorno bilježe na nekom od pisama koja nisu alfabetska (*Riad*, *Changzhou*). Hrvatske inačice geografskih imena – reći će pravopisi – ako su uvriježene u hrvatskome zbog povijesnih, kulturnih i gospodarskih veza, koriste se kao npr. *Atena*, *Beč*, *Budimpešta*, *Bukurešt*; *Njemačka*, *Poljska*; *Kina*, *Španjolska*, *Švedska*...

² Usp. egzoniim. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. LZ Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 16. rujna 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/egzonim> i Hrvatski egzoniimi (lzm.hr).

„Među jezikoslovnim priručnicima hrvatski pravopisni priručnici najsustavnije se bave pitanjem upotrebe imena za strane zemljopisne objekte u hrvatskome jeziku te su bitno, no zbog malenoga broja imenskih primjera ne mogu biti jedino polazište za standardizaciju zemljopisnih imena. Kako bi se mogla provesti sustavna standardizacija, prijeko je potrebno načiniti popis zemljopisnih imena prema relevantnim vrelima te ta imena opisati s obzirom na stupanj prilagodbe. Tek nakon izrade popisa može se pristupiti u slučaju dvaju ili više upotrebljivanih likova izboru boljega imenskog lika.“ (Šimpraga, Crljenko, 2017.: 46.)

Stručnjaci za zemljopisna imena (UNGEGN), osim što potiču nastanak nacionalnih tijela za standardizaciju geografskih imena, zajedno s nacionalnim povjerenstvima potiču izradu popisa egzonima, stranih imena za zemljopisne objekte te moguće preporuke. Zadatak je nacionalnih tijela:

„prikupljanje i sistematizacija toponima te određivanje standardiziranih imena na nacionalnoj razini, kao i njihova distribucija izradom nacionalnih popisa toponima, atlasa i mrežnih baza podataka te sastavljanje nacionalnih toponomastičkih preporuka. Uz standardizirana imena, UNGEGN potiče bilježenje mjesnih imena jer ona odražavaju jezike i tradiciju svake zemlje. Svojim zadatcima, aktivnostima i rezultatima Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena u Hrvatskoj slijedi ciljeve UNGEGN-a.“ (Šimpraga, Crljenko, 2017.: 46.)

Zbog neujednačenosti i nedosljednosti u načinu pisanja imena za strani zemljopisni objekt nastale su knjige Hrvatski egzonimi I. i Hrvatski egzonimi II. Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ pod uredništvom geografkinje Ivane Crljenko. Prva je knjiga podijeljena u tri cjeline, dvije tablične i jednu kartografsku. Najvažniji dio čini tablični abecedni slijed leksikografski obrađenih imena država i imena područja priznatih u dijelu međunarodne zajednice te tablica s imenima njihovih glavnih gradova. Za državu i njezin glavni grad donose se zemljopisno i jezično relevantni podatci.

Sustavno se donose sljedeći podatci, od kojih su relevantni podebljani podatci za natuknicu Rječnika hrvatskih egzonima (RHE):

- (1) preporučeno skraćeno hrvatsko ime države (npr. *Armenija*, *Burkina Faso*, *Bjelokosna Obala*), odnosno preporučeno ime glavnoga grada;
- (2) genitiv imena (npr. *Armenije*, *Burkine Faso*, *Bjelokosne Obale*);
- (3) lokativ imena s prijedlozima (u i na);
- (4) odnosni pridjev;
- (5) skraćeno hrvatsko ime u službenoj upotrebi MVEP-a i
- (6) skraćeno hrvatsko ime u službenoj upotrebi HNB-a;
- (7) puno hrvatsko ime u službenoj upotrebi MVEP-a i
- (8) puno hrvatsko ime u službenoj upotrebi HNB-a;
- (9) izvorno skraćeno ime na službenome i govornome jeziku (jezicima) i
- (10) izvorno puno ime na službenome i govornome jeziku (jezicima);
- (11) službeno skraćeno ime na engleskome jeziku i

- (12) službeno puno ime na engleskome jeziku;
- (13) službeno skraćeno ime na francuskome jeziku i
- (14) službeno puno ime na francuskome jeziku;
- (15) službeni i govorni jezik (jezici);
- (16) dvoslovna i
- (17) troslovna oznaka;
- (18) etnik (m. r., ž. r., mn.);
- (19) genitiv etnika (m. r., ž. r., mn.);
- (20) bilješka.

U bilješci se tumači motivacija imena države te se, prema mogućnosti, navodi podrijetlo hrvatskoga i izvornoga imena. Tako se može saznati da *Burkina Faso* znači 'zemlja čestitih ljudi' te da je ta država od kraja 19. stoljeća do osamostaljenja 1960. bila pod francuskom upravom i nazivala se *Gornja Volta* (fr. *Haute-Volta*), po rijeci Volti, te je 1984. preimenovana u *Burkinu Faso*. Donose se i preporučena imena stanovnika država te glavnih gradova od kojih se mnoga javljaju prvi put (*Dušanbeanac*, stanovnik *Dušanbea*; *Nuakšočanin*, stanovnik *Nouakchotta*; *Zelenorčanin*, stanovnik *Zelenortskih Otoka*) (Čilaš Šimpraga, 2016.: 201. – 202.).

Druga knjiga Egzonima popis je suvremenih i povijesnih egzonima u tabličnome prikazu, prema svim zemljopisnim objektima, njihovim tipovima i podtipovima (tip je zemljopisnog objekta primjerice *kopneni reljefni oblik*, a podtip mu je – *poluotok*; tip je *upravna jedinica*, a podtip joj je *savezna država*) te lokaciji (lokacija može biti *kontinent/ocean*, odnosno *država/more*). Na kraju tabličnoga prikaza prostor je za napomenu, koja se donosi prema potrebi.

Relevantno za jezičnoleksikografske opise, popis u knjizi Hrvatski egzonimi II. donosi prilagođeno ime ili egzonim, izvorno ime i jezik izvornoga imena. Hrvatski egzonimi I. i II. imaju i svoju mrežnu inačicu, razvijenu na drukčiji način nego što je oblikovana knjiga i sadrži bitno manje podataka, naročito onih koji bi bili relevantni za jezičnoleksikografsku obradu. Sadržaj mrežnoga izdanja pretražuje se pomoću tražilice, a moguće je i abecedno pregledavanje (abeceda je u četverokutu s lijeve strane). Upisom izraza u tražilicu (egzonima i/ili izvornoga imena) te pokretanjem pretrage dobiva se ispis rezultata pretrage. Rezultati se redaju prema važnosti, abecedno. Najprije se navodi egzonim koji se točno poklapa s traženim egzonimom, potom se navode egzonimi kojima je traženo ime dio višerječnoga imena, na kraju se prikazuju oni egzonimi u kojima je traženo ime pronađeno nakon pretrage cijeloga sadržaja. Nadalje, ne provodi se hijerarhija važnosti imena, odnosno nije mu određen normativni status pa su ponuđena imena preporučena, a ne normativna (Čilaš Šimpraga, 2016.: 201. – 202.). Od jezično relevantnih podataka u mrežnome je izdanju egzonima navedeno izvorno ime, ili više njih ako ih ima, te jezik izvornoga imena (više njih ako ih ima).

Budući Rječnik hrvatskih egzonima bio bi izvorno osmišljen za mrežnu platformu i samo bi djelomično pratio pisano izdanje koje bi nastajalo istodobno. Sva-

ko mrežno izdanje leksikografskoga djela pretpostavlja međusobno povezivanje unutarrječničkoga sadržaja i rječničkoga sadržaja s drugim mrežnim sadržajima; unošenje audiozapisa i videozapisa te mogućnost komunikacije s korisnicima koji mogu biti i aktivni sudionici u stvaranju rječničkoga sadržaja.

Stanje u dosadašnjim jezičnim rječnicima

Egzonim kao natuknica

Kako se imena ne smatraju obaveznom sastavnicom jezičnih leksikografskih djela, toponimi i egzonimi u svim su vrstama dosadašnjih jezičnih rječnika relativno slabo zastupljeni. Da bi se pokazala jezičnoleksikografska obrada natuknice u Rječniku hrvatskih egzonima (RHE), promatra se i uspoređuje dosadašnji način obrade stranih toponima i egzonima u jednojezičnim hrvatskim rječnicima. Premda su pristupi stranim geografskim imenima i egzonimima, ali i načini njihove obrade, u rječnicima koji se uzimaju u obzir posve drukčiji, međusobno će se usporediti način obrade toponima i egzonima u tri hrvatska rječnika: Rječniku hrvatskoga jezika (RHJ, koji skraćeno zovemo i Šonjin rječnik) u izdanju LZ i ŠK (2000.), Hrvatskome enciklopedijskom rječniku (HER) Novog Libera (2002.) i Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika (Vrh) Školske knjige (2015.). U Šonjinu rječniku toponimi su i egzonimi relativno slabo zastupljeni, u Hrvatskome enciklopedijskom rječniku egzonimi su zastupljeniji, ali su jezični podatci organizirani prema semantičkim grozdovima (nositelji kojih su upravo određeni toponimi), a u Vrhu se toponimi uopće ne donose kao samostalne natuknice (osim nekih imena naroda od kojih se tvore drugi pojmovi i nazivi), već se donose ktetici (*armenski, ukrajinski, američki*) te se po leksikografskim razinama unutar natuknice „otvaraju“

- a) egzonim (u definiciji odnosnoga pridjeva),
- b) sintagmatski izričaj s definicijama, strukovnim odrednicama i primjerom, npr. *armenski jezik*
- c) službeni naziv države i etnici, kao bilješke.

U uvodnome dijelu RHJ-a glavni urednik donosi objašnjenje na koji su način za abecedarij birani toponimi; uglavnom su povezani s Hrvatima, hrvatskim jezikom i kulturom iz čega proizlazi kako je pomalo riječ i o subjektivnim odabirima glavnog urednika. Isti ima svoje slabosti, osobito s geografskoga gledišta. Tako se neki etnici i ktetici donose kao posebne natuknice (*Rímljanin /Rímljānka/, rímskī; Novozelāndanin /Novozelāndānka/, novozelāndski*), dok se pak neka imena država, kojima je dio višerječnoga naziva apelativ ili neki opći pojam, pronalaze u tekstu članka toga općega pojma, a ne kao samostalna natuknica: toponim *Obala Bjelokosti* nalazi se u tekstu članka *obala*; toponim *Dominikanska Republika* dio je članka *dominikanski*. Kao što bude s natuknicom u jezičnom rječniku, i u Šonjinu su rječniku dakle natuknice ponajprije označene naglascima (npr. *Àrmēnija, Adigéja, Pàragvāj, Špānjōlska*). Uz natuknicu je gramatička odrednica roda (*m, ž, s*). Ako se

radi o udomaćenim toponimima (egzonimima) u kojih izgovor može biti nejasan hrvatskom govorniku, u zagradi se bilježi izgovor (*Libreville /librævi'l/*). U egzonima rjeđe se zapisuje i izvorni ili neki drugi oblik u zagradi (*Aljaska /Alaska/, Burgundija /Bourgogne/, Kopenhagen /Kobenhavn/*) te etimološka odrednica (dosad nazivano: *jezik izvornoga imena*): *Sahara ar.* U endonima i egzonima te u etnika i ktetika bilježi se genitiv u uglatoj zagradi (*[G Málíja], [G Paríza], [G Japánca]*). Slijedi stručna odrednica *geog* (ili/i *pov, his*), nakon koje je leksikografska definicija: geografski sažet opis geografskoga objekta koji se imenuje dotičnim toponimom (npr. *pustinja u sjevernoj Africi, najveća na svijetu; glavni grad Francuske; država u jugoistočnoj Europi*) (Crljenko, 2013.: 64. – 66.). Ovako u Šonjinu rječniku uobičajeno izgledaju natuknice koje bi se obrađivale u Rječniku hrvatskih egzonima:

Adigéja ž *geog* republika u jugozapadnoj Rusiji

Adigéjac m (ž Adigějka) [*G Adigéjca, mn Adigéjci, G Adigējācā, Adigējācā*] *etn* pripadnik adigejskoga naroda

Adigéjci narod iz abhaško-adigejske skupine kavkaskih naroda, naseljen pretežno u Adigeji

adigějskī (ž *-ā, s -ō*) *prid* [*G -ōga, ōg*] koji se odnosi na Adigeju i Adigejce

Hrvatski enciklopedijski rječnik (HER) toponime obrađuje ili kao zasebne natuknice ili unutar definicije leksema od kojega su izvedeni. U okviru grozdova, nositelji kojih su dotični toponimi, uz većinu geografskih imena navode se i etnici (Afrikānka, Pòljāk) te ktetici (āfričkī, pòljskī). Svi se oblici donose s naglascima. Prema potrebi bilježi se izgovor (*Versailles /izg. Versāj/, Venezuela /izg. Venecuèla/*). Gramatički opis obuhvaća određivanje roda (m, ž, s), ponekad i oblik u genitivu (*Lòndōn /G Londóna/, Pàrīz /G Paríza/*) te rjeđe i izvorni ili neki drugi oblik imena (npr. *Pàrīz /fr. Paris/, Bāvarska /njem. Bayern/*). Ponekad se donose i etimološki podatci. U toponima kao nositelja grozda, nakon stručne odrednice *geogr.* (kod imena država, teritorija, regija), slijede osnovni geografski podatci. Geografski se sadržaj uglavnom svodi na definiranje osnovne kategorije geografskoga objekta (grad, država, regija, rijeka i sl.), određivanje smještaja geografskoga objekta, navođenje osnovnih kvantitativnih podataka o dimenzijama i drugo. Nakon kratkoga geografskog sadržaja, etnika i ktetika, nadovezuju se pojmovi (ravnopravne članice grozda s toponimom koji je nositelj grozda), koji su jezikoslovno i značenjski povezani s naslovnim toponimom (Brozović Rončević, 2002.). Natuknica u HER-u izgleda ovako:

Àrmēnija ž *geogr.* država na J dijelu Zakavkazja, 29.800 km², 3.765.000 stan. (1989), glavni grad Erevan // **Arménac** m (**Àrmēnka** ž) (G -nca, N mn Arménci, G Àrmēnācā) a. stanovnik ili državljanin Armenije b. pripadnik Armenske kršćanske crkve; **àrmēnsk** lī *prid.* koji se odnosi na Armeniju i Armence Δ ~**a crkva** kršč. autokefalna pravoslavna crkva, osnovana o. 300; ~**i jezik** lingv. indoeuropski jezik kojim govore Armenci; ~**o pismo** sustav pisma što ga je 393. izradio biskup Mesrop Maštoc (361–440), na temelju perzijskog i bizantskog pisma

U Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika (Vrhu) natuknice nisu naglašene, taj Rječnik ne donosi imena, pa ni toponime ni egzonime, ali donosi odnosne pridjeve, na sljedeći način:

poljski² *prid* [pøljskī, pøljškā, pøljškō; G -ōg(a)] 1. *GEOGR* koji se odnosi na Poljsku, državu u srednjoj Europi i njezine stanovnike ▶ **poljski jezik** *LING* jezik iz skupine zapadnoslavenskih jezika; narodni jezik Poljaka i službeni jezik u Poljskoj; 2. (*u im. službi*) *RAZG* poljski jezik ▶ **naziv države**: Republika Poljska; etnik: Pøljāk; Poljākinja

Tri primjera reprezentativnih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika pokazuju kako bi se na sličan način obrađivala natuknica u Rječniku hrvatskih egzonima. On bi obuhvaćao egzonime u užem i širem smislu (što pretpostavlja i strane antroponime). Istodobno bi se takvim rječnikom razvijao rječnik osmišljen za mrežnu platformu, koji bi se na mreži uređivao te bi se skupljali korisnički komentari, ali bi donosio i audiozapis pravilna izgovora zajedno s pravilnim naglaskom te sve natukničke naglasne inačice. Mrežni bi rječnik nudio samo dio natuknica čija je obrada u tijeku, sve dok tiskano izdanje ne bude objavljeno. Osim u ovome članku spomenutim trima knjigama o egzonimima i stranim toponimima, u izradi abecedarija treba se služiti svim izvorima, posebice zato što bi u rječnik prema potrebi ušla osobna imena, različita od izvornoga imena: imena vladara, povijesnih osoba i drugih uglednika. Bitan normativni dio Rječnika hrvatskih egzonima činile bi uputnice koje bi davale normativno rješenje, a prema preporukama jezikoslovaca u tekstovima koji dosad nisu utjecali na normativne priručnike. Dobar je primjer (*J*)*Erevan*, glavni grad Armenije, za koji u hrvatskome jeziku Marko Kovačić preporučuje prilagodbu u prejetiranome obliku (*Jerevan*) naglašavajući važnost i bitnu grafemsku i fonološku razliku prejetiranih i neprejetiranih oblika te, bez obzira na u hrvatskome uvriježeni oblik (*Erevan*), smatra da se kod prilagodbe stranih toponima treba oduprijeti utjecaju velikih jezika posrednika (Kovačić, 2012.: 197. – 199.)

U hrvatskome jeziku zapravo nema preskriptivne razine u vezi sa stranim toponimima; ono što donose pravopisni priručnici, koji u poglavljima o „pisanju riječi iz drugih jezika“ najčešće skrbe o hrvatskim oblicima – zapravo nije dovoljno. Rječnik bi sadržavao sljedeće tipove natuknica, a natuknički članak ove leksikografske razine:

- natuknica može biti jednorječna i/ili višerječna i ona je *egzonim*, *etnik* (*m/ž*), *ktetik*, *jezik izvornoga imena* ili *strano vlastito ime*, *antroponim* (s mogućnošću da jezik bude podnatuknica ili sintagmatski izričaj uz *ktetik*);
- na natuknici je redovito *naglasak* (i sve relevantne naglasne inačice);
- donosi se *izgovor* (gdje je potrebno);
- gramatička odrednica: određivanje roda i kratak morfološki opis (padež: *G, L*, broj: *jd., mn.*);
- strukovna odrednica (*geog., pov., hist., arheol., kart., ling., etn.*);
- leksikografska definicija (sažet geografski opis ili uz antroponime drugi tip opisa);

- sintagmatski izričaj i/ili primjer iz suvremenih izvora;
- etimološka bilješka o izvornome imenu ili jeziku iz kojega dolazi;
- uputnica, ako je potrebno (*Erevan* > *Jerevan*, *Abhazija* > *Aphazija*).

Premda dakako iz jednoga primjera načini leksikografske obrade svih tipova stranih toponima i egzonima ne mogu biti razvidni te uzimajući u obzir da najvećim dijelom hrvatske egzonime čine nazivi za države i njihove glavne gradove, primjer bi natukničkih članaka u RHE-u bio sljedeći:

Arménac *m* [G *Arménca*, mn *Arménci*, G *Armēnācā*, *Arménācā*] *etn* pripadnik armenskog naroda

Àrmēnija *ž geog* država u Zakavkazju u zapadnoj Aziji □ izvorno ime: *Hajastan*, *Armenija*, *Ermenistan*

Àrmēnka *ž etn* [mn *Àrmēnke*, *Arménke*] pripadnica armenskog naroda

àrmēnskī (ž -ā, s -ō) *prid* [G -ōga, -ōg] koji se odnosi na Armeniju i Armence: ~o *pismo*

àrmēnskī jèzik *ling* [G -ōgā -a; mn *àrmēnskī jèzici*] jezik Armenaca: ~i *jezik ima vrlo stare zapise*

Na isti se način može obraditi svaki egzonim odnosno prilagođeno ime za strani zemljopisni objekt. Ovisno dakako o tipu objekta, ovisit će i jezičnoleksikografska obrada.

Zaključak

Premda je konačni cilj ovomu članku Rječnik hrvatskih egzonima (RHE), što pretpostavlja da je posao u nastanku – promotriilo se što dosad imamo o egzonimima te stranim imenima za geografske objekte, s obzirom na različitosti njihovih lokacija, vrsta i podvrsta te se zaključuje da su motrišta s kojih se u tom smislu polazi uglavnom geografska, a ne jezikoslovna, akmoli kroatistička. Unatoč jakoj savjetodavno-kroatističkoj ulozi u svim dosadašnjim izvorima za izradu Rječnika hrvatskih egzonima, hrvatski jezik ipak nema jezičnoga rječnika egzonima odnosno jezičnoleksikografski obrađenih egzonima s normativnim preporukama. U članku se donosi vrsta natuknice koja će se nalaziti u Rječniku hrvatskih egzonima: to su egzonimi u užem i širem smislu, zajedno sa stranim osobnim imenima (imenima vladara, povijesnih osoba te ostalim svjetovnim i duhovnim uglednicima), kao i normativnim preporukama u obliku leksikografskih uputnica, kada i gdje je to potrebno. U skladu s dobom mrežne leksikografije, Rječnik bi hrvatskih egzonima pratilo njegovo mrežno izdanje, osmišljeno izravno za mrežnu platformu, na njoj uređivano, s korisničkim primjedbama i komentarima te audiozapisima pravilno izgovorene natuknice i njenih naglasnih inačica.

Literatura

- Stjepan Babić i autori, 2004., ⁸Hrvatski pravopis, ŠK, Zagreb (Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš)
- Goranka Blagus Bartolec, 2017., Priručnik utemeljen na dobroj suradnji, 2016., Hrvatski egzonimi I, Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika, LZ „Miroslav Krleža”, Rasprave, god. 43., br. 2., str. 471. – 473.
- Dunja Brozović Rončević, 2002., Ustroj onomastičkih natuknica (na primjeru Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika), Folia onomastica Croatica, god. 11., str. 43. – 52.
- Ivana Crljenko, Mladen Klemenčić, 2011., Geografska imena u leksikografskim izdanjima, u zborniku Geografska imena – Zbornik radova s Prvog znanstvenog nacionalnog savjetovanja o geografskim imenima, uredili V. Skračić i J. Faričić, Sveučilište u Zadru, Zadar, str. 105. – 110.
- Ivana Crljenko, 2013., Obrada toponima u hrvatskim leksikografskim izdanjima, Studia lexicographica, god. 7., br. 2.(13.), str. 57. – 88.
- Ankica Čilaš Šimpraga, 2016., Hrvatski egzonimi I, Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika, LZ „Miroslav Krleža“, Folia onomastica Croatica, god. 25., str. 199. – 203.
- Ankica Čilaš Šimpraga, Ivana Crljenko, 2017., Prilog standardizaciji imena stranih zemljopisnih objekata u hrvatskome jeziku, Rasprave IHJJ, god. 43., br. 1., str. 31. – 53.
- Josip Faričić, 2011., Neki geografski aspekti proučavanja toponima, u zborniku Geografska imena – Zbornik radova s Prvog znanstvenog nacionalnog savjetovanja o geografskim imenima, uredili V. Skračić i J. Faričić, Sveučilište u Zadru, Zadar, str. 51. – 66.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, Naslovnica – Hrvatska enciklopedija
- Geografska imena, Skriveni dio naše svakodnevice, 2023., glavna urednica Ivana Crljenko, Republika Hrvatska – Državna geodetska uprava i Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena, Zagreb, Geografska-imena_publicacija_FINAL.pdf (dgu.hr)
- Alemko Gluhak, 1994., Aphazija, a ne Abhazija, „Vjesnik“, 27. srpnja 1994., str. 12.
- Hrvatski egzonimi I, Imena država glavnih gradova i njihovih stanovnika, 2016., glavna urednica Ivana Crljenko, LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Hrvatski egzonimi II., Popis suvremenih i povijesnih egzonima, 2018., glavna urednica Ivana Crljenko, LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Hrvatski egzonimi mrežno izdanje, LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, Hrvatski egzonimi (lzmk.hr)
- Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., NL, Zagreb
- Hrvatski pravopis, 2013., glavni urednik Željko Jozić, IHJJ, Zagreb
- Marko Kovačić, 2019., Prilagodba stranih toponima u hrvatskom jeziku, MH, Zagreb
- Marko Kovačić, 2012., Jerevan, Jezik, god. 59., br. 5., str. 197. – 199.
- Rječnik hrvatskoga jezika, 2000., glavni urednik Jure Šonje, LZ „Miroslav Krleža“ i ŠK, Zagreb
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika, 2015., glavna urednica Ljiljana Jojić, ŠK, Zagreb

Sažetak

Vlatka Štimac Ljubas, LZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, vlatka.stimac@lzmk.hr

UDK 81'373'374, izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.26>

primljen 5. listopada 2023., prihvaćen za tisak 21. kolovoza 2024.

Croatian exonyms—on the way to e-lexicography

The article primarily analyses the topic of exonyms and Croatian exonyms from a lexicographic perspective. The previous catalogues of Croatian names for foreign toponyms are listed, as well as the criteria according to which they were processed, with the special emphasis on the publication Croatian exonyms I and II (*Hrvatski egzonomi I., II.*) of the Miroslav Krleža Institute of Lexicography, together with their online editions, where the basic perspective on exonyms is geographical. The possibilities of their descriptions from the linguistic-lexicographic starting point and the methods of their processing in (previous) general language dictionaries are presented. The aim of the paper is to examine the possibility of creating a dictionary of exonyms that would (possibly) include foreign proper names. This dictionary would only be partially preceded, or followed, by an online edition with one of its functions including users' participation in the constant monitoring of contemporary linguistic reality, the improvement, and supplementation of name lists and their processing.

Keywords: foreign toponyms, exonyms, lexicographic processing, language dictionary of Croatian exonyms

PITANJA I ODGOVORI

KAKO SE ČITA SLOVO X

Prije nekoliko godina dobili smo pismom pitanje našega čitatelja J. C. iz Čakovca. Zašto je pitanje čekalo nekoliko godina – jer je pitanja za Jezik mnogo, a prostora u Jeziku malo, pa odgovaramo kada što dođe na red.

Čitatelj nas pita: „Molim Vas možete li mi odgovoriti na pitanje: Kako se prema hrvatskome pravopisu treba čitati naziv festivala dokumentarnog filma ZagrebDox (ili ZAGREBDOX)? Ja mislim da je jedino ispravno “ZAGREBDOIKS”, a evo i zašto: ime očigledno nije napisano na hrvatskome jeziku, jer u našem slovopisu ne postoji slovo X (iks). Također mislim da nije ni tuđe ime

(tuđica) – ipak je to naziv hrvatskog festivala u Hrvatskoj, a i tada bi se tuđe slovo “X” trebao prilagoditi hrvatskome glasu i pisati (čitati) “Zagrebdoks”.

Pitanje zašto hrvatski festival u Republici Hrvatskoj nema ime na hrvatskome jeziku (nego nekakvo izmišljeno koje mene podsjeća na duh srpskohrvatskog jezika iz propale Jugoslavije) odvelo bi nas u sferu nagađanja i politike, ali me kao građevinara (dakle ne jezičnog stručnjaka) zanima zašto nitko od naših jezikoslovaca nije ukazao na iznesene činjenice?“

Hrvatski pravopisi bilježe slovo *x*, ali ne kao slovo hrvatske abecede. U Babić-Moguševu pravopisu na str. 14. piše ovako: „U pisanju stranih imena i riječi, a i u poje-